

УДК 343.431

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-501-511](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-501-511)

Градецька Наталія Миколаївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін, Київський інститут Національної гвардії України, вул. Оборони Києва 7, м. Київ, 03179, тел.: (067) 184-50-27, <https://orcid.org/0000-0002-5903-9829>

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ПРОТИДІІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Анотація. В статті розглянуто теоретичні аспекти торгівлі людьми, мета і форми прояву цього злочину та запропоновано напрями удосконалення міжнародного співробітництва щодо протидії торгівлі людьми.

Констатовано, що торгівля людьми сьогодні досягла грандіозних масштабів свого поширення, що змушує говорити про неї як про глобальну проблему, яка не має національних кордонів. Торгівля людьми визнана транснаціональним злочином, що вчиняється з метою отримання вигоди (прибутку), а експлуатація – це швидше інструмент, який використовується для отримання вигоди і забезпечується шляхом введення людини у певний стан, що дозволяє її експлуатувати.

Ринковий, високоприбутковий та латентний характер торгівлі людьми, використання сучасних технологій, здатність швидко пристосовуватися до нових реалій життя, на жаль, не дають змоги фахівцям реально оцінити масштаби її поширення. Офіційні дані не враховують латентності такого злочину, яка є дуже високою. Чинником латентності торгівлі людьми є інертність жертв, рівень якої залежить від тієї чи іншої форми експлуатації людини. Експлуатація може відбуватись у різних формах: трудова експлуатація; сексуальна експлуатація, примусове жебрацтво; примусове втягнення у злочинну діяльність та збройні конфлікти; торгівля людьми з метою вилучення органів, примусового сурогатного материнства тощо.

Розглянуто роль міжнародних організацій в протидії торгівлі людьми. Зазначено, що міжнародним співтовариством було розроблено принцип «п'яти Р»: Prevention, Protection, Prosecution, Punishment and Partnerships. Це єднання до єдиної системи таких заходів, як профілактика або попередження торгівлі людьми, захист жертв і свідків, переслідування злочинців, покарання та кримінальна відповідальність за діяльність такого роду, партнерство та співробітництво на всіх рівнях.

Для вирішення проблеми торгівлі людьми необхідна координація всіх сил у глобальному масштабі, оскільки це проблема комплексного характеру, яка поєднує економічні, соціальні, політичні, духовні, культурні та інші фактори.

Ключові слова: торгівля людьми, детермінанти, латентність, протидія, форми експлуатації, міжнародні організації.

Gradeckaja Nataliia Mykolaivna Phd in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social, Humanitarian and Legal Disciplines, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, 7 Oborony Kyieva St., Kyiv, 03179, tel.: (067)-184-50-27, <https://orcid.org/0000-0002-5903-9829>

INTERNATIONAL COOPERATION AGAINST HUMAN TRAFFICKING

Abstract. The article examines the theoretical aspects of human trafficking, its purpose and forms and suggests directions for improving international cooperation in human trafficking prevention.

Human trafficking today has reached the grandiose scale of its spread, which forces us to talk about it as a global problem of the 21st century, which has no national borders.

It is noted that human trafficking is recognized as a transnational crime. Human trafficking occurs for the purpose of obtaining benefit (profit), and exploitation is rather a tool used to obtain a benefit and is provided by putting a person in a certain state that allows him to be exploited.

The market-based, highly profitable and latent nature of human trafficking, the ability to quickly adapt to new realities of life, unfortunately, do not allow specialists to realistically assess the extent of its spread. An important factor in the latency of human trafficking is the inertia of the victims of the crime in question. The factors of this inertia depend on one or another form of human exploitation.

Human trafficking can take place in various forms: labor exploitation; sexual exploitation, use in prostitution and porn business; forced begging; forced involvement in criminal activities and armed conflicts; human trafficking for the purpose of organ harvesting, forced surrogacy, etc.

The role of international organizations in combating human trafficking is considered. It is noted that the international community has developed the "five P" principle: Prevention, Protection, Prosecution, Punishment and Partnerships. This is the unification of a single system of measures such as prevention or prevention of human trafficking, protection of victims and witnesses, prosecution of criminals, punishment and criminal responsibility for activities of this kind, partnership and cooperation at all levels.

The increase in the level of organized crime in the field of human trafficking requires streamlining of national and international legislation in accordance with the social changes that have taken place in recent years.

Keywords: human trafficking, determinants, latency, resistance, forms of exploitation, international organizations.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, торгівля людьми, незважаючи на зусилля державних органів, міжнародних та неурядових організацій, залишається однією з найгостріших проблем.

Збройні конфлікти підвищують ризики торгівлі людьми. Після початку повномасштабної війни в Україні та загострення конфлікту на Близькому Сході зафіксовано різке зростання випадків торгівлі людьми. Так, в Україні з 24 лютого 2022 року по жовтень 2023-го виявлені 264 кримінальні правопорушення за ознаками статті про торгівлю людьми, підозри оголошені 169 особам. Також протягом 2022–2023 років у кримінальних провадженнях щодо торгівлі людьми потерпілими визнані 215 людей, 23 з них – діти [1].

Враховуючи значний ступінь суспільної небезпеки злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, та їх достатню розповсюдженість виникає нагальна потреба дослідження питання удосконалення напрямів протидії торгівлі людьми як на національному, так і міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській правовій науці розв'язанню проблем протидії торгівлі людьми у своїх наукових публікаціях приділили увагу Ю.В. Александров, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, Т.В. Варфоломеєва, Т.І. Возна, В.В. Голіна, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, Т.А. Денисова, Л.Д. Єрохіна, В.О. Іващенко, В.А. Козак, В.П. Корж, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, Я.Г. Лизогуб, А.А. Музика, О.В. Наден, А.М. Орлеан, І.Г. Поплавський, Є.Л. Стрельцов, П.П. Сердюк, М.І. Хавронюк, С.Д. Шапченко та ін. У зарубіжній науковій літературі проблеми торгівлі людьми розкрито у працях таких дослідників, як К. Брюкерт, К. Парент, Дж. Пікареллі, К. Маккабе тощо. Незважаючи на значну наукову розробку рекомендацій щодо удосконалення напрямів протидії торгівлі людьми це питання залишається актуальним.

Метою статті є розгляд теоретичних аспектів торгівлі людьми, та обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення державних заходів та заходів міжнародного співробітництва щодо протидії торгівлі людьми.

Виклад основного матеріалу. Торгівля людьми сьогодні досягла грандіозних масштабів свого поширення, що змушує говорити про неї як про глобальну проблему ХХІ ст., яка не має національних кордонів.

Торгівля людьми визнана транснаціональним злочином, який, згідно з даними експертів ООН, за рівнем прибутковості займає третє місце у світі після торгівлі наркотиками і зброєю. Щорічний прибуток від торгівлі людьми за останні 15 років зріс до 150 мільярдів доларів. Отже, торгівля людьми стала швидкою і дуже прибутковою діяльністю для транснаціональної організованої злочинності.

Загалом, за оцінками ОБСЄ, у всьому світі жертвами торгівлі людьми стають 25-27 мільйонів осіб, при цьому лише 10 тисяч випадків потрапляють у поле зору правоохоронних органів і менше 1% жертв можуть бути ідентифіковані. Це свідчить про те, що злочинці, які займаються торгівлею людьми, переважно залишаються безкарними [2].

Групою експертів з питань протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) було констатовано загальну для всіх держав-членів Ради Європи тенденцію до розширення масштабів торгівлі людьми та їх експлуатацію. За даними Держдепартаменту США, масштаби транснаціональної торгівлі людьми становлять від 600 до 800 тис. осіб на рік. Центр безпеки людини (Ванкувер, Канада) з урахуванням внутрішньої торгівлі людьми в різних країнах оцінює кількість жертв цього злочину в 4 млн. осіб. Згідно з дослідженнями Міжнародної організації праці (МОП) в будь-який момент часу у світі в сучасному рабстві знаходиться 20,9 млн. осіб, причому 880 тис. – у Європейському союзі [3].

Окремо слід виділити торгівлю дітьми, оскільки діти займають велику частку у масштабах торгівлі людьми. При цьому, 65 % постраждалих складають дівчатка, а 35 % – хлопці. Основними формами експлуатації дітей є сексіндустрія та примусове жебрацтво. Проблема торгівлі дітьми складніша, адже доросла людина може постояти за себе, у порівнянні із дитиною. Дорослим легше заявити про свою проблему, в той же час діти інколи не розуміють що з ними відбувається, саме тому залишаються невидимими для соціальних служб та кримінального законодавства [4, с. 220–225].

Ринковий, високоприбутковий та латентний характер торгівлі людьми, використання новітніх технологій, здатність швидко пристосовуватися до нових реалій життя, на жаль, не дають змоги фахівцям реально оцінити масштаби її поширення. Важливим фактором латентності торгівлі людьми є інертність жертв злочину. При цьому, за нашими спостереженнями, чинники цієї інертності залежать від тієї чи іншої форми експлуатації людини. Так, у разі сексуальної експлуатації жертви часто не бажають звертатись до правоохоронних органів, оскільки соромляться визнати, що займалися проституцією, до того ж в абсолютній більшості випадків цілком добровільно. Деякі потерпілі не заявляють у правоохоронні органи про те, що стали жертвою торгівлі людьми, оскільки не вірять, що правоохоронці зможуть їм допомогти (тим більше, якщо стали жертвою експлуатації за кордоном). Інертність жертв торгівлі людьми, вчиненої з метою примусового втягнення у зайняття жебрацтвом, пов'язана, зокрема, з їхнім низьким рівнем освіти та правової свідомості, зловживанням алкоголем, відсутністю визначеного місця проживання, інвалідністю тощо. У матеріалах кримінальних проваджень трапляються відомості про те, що потерпілі від вказаного діяння не бажали звертатися до правоохоронних органів, до цього їх спонукали родичі, друзі чи й самі правоохоронці. Одним із важливих факторів латентності торгівлі людьми є те, що жертви розглядуваного злочину нерідко потрапляють до чужої країни, мови та місцевих особливостей якої не знають. Стан справ ще більше ускладнюється, якщо особа перебуває в певній державі нелегально (зазначимо, що у жертв, як правило, забирають паспорти) або ж якщо зайняття проституцією у цій країні є кримінально караним. Зауважимо також, що в

матеріалах кримінальних проваджень трапляється інформація про жертв, які опинившись у ситуації торгівлі людьми, зуміли повідомити про це правоохоронні органи, однак ті були інертними і не реагували належним чином [5, с. 7–15].

Юридичне документування випадків торгівлі людьми є необхідним для подальшого притягнення винних до відповідальності та забезпечення справедливості. Проблемним є питання документування фактів торгівлі людьми, що обумовлюються, насамперед, такими чинниками: злочин може вчинятися на території декількох країн; зазвичай високий рівень конспірації злочинної діяльності, створення легально діючих організацій по працевлаштуванню, модельних та шлюбних агенції тощо; задіяно велику кількість осіб в злочинній схемі та наявність корумпованих зав'язків, які намагаються чинити опір правоохоронним органам; виявлення осіб та фактів, які можуть свідчити про підготовку, або вчинення зазначеного злочину, що пов'язано з тим, що в процесі експлуатації потерпілі піддаються впливу і інших форм злочинної діяльності, що призводить до досить високого рівня латентності; проблема налагодження взаємодії та обміну інформацією між правоохоронними органами держав на території яких вчиняється злочин [6, с. 212–213].

Відповідно до даних *Міжнародної організації з міграції (МОМ)* у 2023 році більшість жертв торгівлі людьми постраждалі від примусової праці, що складає 81%, від сексуальної експлуатації – 9%, від примусового залучення до злочинної діяльності – 3%, від примусового втягнення у військовий конфлікт – 2%, рабство – 2%, від примусового жебракування – 1%. Саме вербування проходило у більшості випадках через друзів або світські заходи (17%), під час міграції або на шляху переміщення (15%), через інтернет-оголошення (14%), на робочому місці (7%) та через соціальні мережі (6%) [7].

Торгівля людьми відбувається з метою отримання вигоди (прибутку), а експлуатація – це швидше інструмент, який використовується для отримання вигоди і забезпечується шляхом введення людини у певний стан, що дозволяє її експлуатувати в тій чи іншій формі.

В більшості випадків торгівля людьми базується на фундаменті нелегальної міграції, яка має деякі риси, притаманні і торгівлі людьми. Серед них варто вказати такі: 1) обов'язкова наявність посередника, контрабандиста, який організовує перетин кордону, але не надає такого широкого кола послуг, як торговці людьми; 2) нелегальність перетину всіх міжнародних кордонів в обхід прикордонного контролю, на відміну від торгівлі людьми, яка допускає і легальний шлях перетину кордонів; 3) добровільність переміщень людей; 4) отримання прибутку з тих грошей, які нелегальний мігрант платить контрабандисту. Незаконно ввезених мігрантів можуть пізніше обманом або примусом піддавати експлуатації, в результаті вони стають жертвами торгівлі людьми.

У Методичних рекомендаціях ООН з питань боротьби з торгівлею людьми акцентується увага на тому, що фактично співробітникам правозастосовних органів та організаціям, які надають допомогу жертвам, часто буває важко визначити, чи належить той чи інший конкретний випадок до незаконного ввезення мігрантів або є торгівлею людьми. Практичний досвід працівників правоохоронних органів свідчить про те, що співробітники використовують спочатку зібрані свідчення для порушення слідства у справі про незаконне ввезення мігрантів, яке пізніше, з отриманням додаткових доказів, переQualifiedNameують у справу про торгівлю людьми [8].

Для вироблення оптимальної стратегії протидії торгівлі людьми необхідно виявлення та з'ясування детермінант, що обумовлюють її існування. Детермінанти торгівлі людьми є комплексними та взаємопов'язаними. До внутрішніх чинників торгівлі людьми можна віднести: соціальна нерівність та низький рівень життя населення; насильство в сім'ї та інші прояви гендерної нерівності; девіантна поведінка членів сім'ї (вживання алкоголю, наркотичних речовин тощо); викривлення моральних цінностей та відсутність духовних принципів певної частини населення; привабливість та безпека життя за кордоном та погана обізнаність громадян щодо можливостей працевлаштування і перебування за кордоном та їх наслідки тощо. До зовнішніх чинників торгівлі людьми належать наступні: спрощення можливостей для переїзду (переміщення); лояльність або навіть легалізація законодавства до заняття проституцією у багатьох країнах світу; попит на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію, особливо дітей; затребуваність праці в галузях, де основна частина населення не бажає працювати через низку причин, зокрема небезпечні умови праці тощо [7].

Світова спільнота без заперечень визнала особливу небезпеку досліджуваного злочину та неможливість подолання цієї проблеми зусиллями окремих країн. У 2000 році Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол, що доповнює її, «Про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї». Прийняття цих документів можна вважати значним прогресом у протидії торгівлі людьми.

Протокол є основним сучасним міжнародним документом, спрямованим на боротьбу з торгівлею людьми і містить найповніше визначення цього злочину: «Торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації: вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигоди, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством,

підневільний стан або вилучення органів» [9, с. 27]. Протокол було прийнято в м. Палермо (Італія) та підписано 124 державами світу. Україна ратифікувала «Палермський протокол» 21 травня 2004 року. Так, згідно зі ст. 2 «Палермського протоколу», держави, які ратифікують цей Протокол, зобов'язані: попереджати торгівлю людьми та боротися з нею; захищати та допомагати постраждалим від такої торгівлі; заохочувати співпрацю між державами-учасницями.

Протидія торгівлі людьми вимагає активізації міжнародного співробітництва. У світовому русі боротьби проти торгівлі людьми можна виділити три чинні суб'єкти: державні органи різних країн, неурядові некомерційні організації, міжнародні організації.

Державні органи окремих держав мають можливість створювати ефективні, цілеспрямовані стратегії протидії та боротьби з торгівлею людьми шляхом тісної взаємодії з регіональними та місцевими органами влади та населенням, включаючи громадські організації, колишніх жертв та інших осіб, які працюють на місцях. Успішне виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, значною мірою залежить від постійного вдосконалення професійної майстерності працівників оперативних і слідчих підрозділів, від оволодіння ними науковими методами виявлення та розкриття злочинів.

Проте, державні органи окремих держав, які покликані боротися з торгівлею людьми, не завжди спроможні адекватно протидіяти цьому прогресуючому виду злочинів із таких причин: правове забезпечення протидії торгівлі людьми потребує постійного пристосування до швидкозмінних вимог злочинного середовища; недостатнє фінансове та технічне забезпечення правоохоронних органів; відсутній механізм скоординованих оперативно-розшукових заходів взаємодії і правоохоронних органів між собою, і здійснення оперативно-розшукових дій з правоохоронними органами зарубіжних країн. Успішне виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, значною мірою залежить від постійного вдосконалення професійної майстерності працівників оперативних і слідчих підрозділів, від оволодіння ними науковими методами виявлення та розкриття злочинів.

Активну роботу у протидії торгівлею людьми здійснюють неурядові організації (НУО). Наприклад, Рада з прав людини відіграла важливу роль у спостереженні за розробкою проекту Протоколу ООН про торгівлю людьми, сприяла тому, що до проекту було включено положення про захист жертв торгівлі людьми та враховано загальноприйняті норми прав людини.

Нагляд за дотриманням прав людини (Human Rights Watch), Організація за загальне виживання (Global Survival Network, GSN), Організація проти торгівлі жінками (Foundation for Trafficking in Women, STW), Світовий альянс боротьби з торгівлею жінками (Global Alliance Against Trafficking in Women, GATW), Група з прав людини (Human Rights Law Group) і Ла Страда (La Strada) ведуть активну діяльність щодо протидії торгівлі людьми.

На місцевому та регіональному рівнях НУО відіграли ключову роль у підвищенні обізнаності населення про проблему торгівлі людьми та забезпеченні підтримки жертвам торгівлі людьми та іншим уразливим групам.

У багатьох державах-учасницях ОБСЄ місцеві НУО є єдиними організаціями, які проводять просвітницьку роботу з населенням та інформують про загрозу торгівлі людьми, і єдиними, хто забезпечує безпосередню допомогу жертвам. Зокрема, спеціалізовані НУО, такі як La Strada (Польща, Чехія, Болгарія та Україна), Phoenix (Німеччина), STV (Нідерланди) та Рауоке (Бельгія), зробили величезний внесок у боротьбу з торгівлею людьми у своїх країнах. Для ефективної протидії цій проблемі було запропоновано моделі співробітництва державних органів, громадських та міжнародних організацій. Міжнародним співтовариством було розроблено принцип «п'яти Р»: Prevention, Protection, Prosecution, Punishment and Partnerships. Це єднання до єдиної системи таких заходів, як профілактика або попередження торгівлі людьми, захист жертв і свідків, переслідування злочинців, покарання та кримінальна відповідальність за діяльність такого роду, партнерство та співробітництво на всіх рівнях.

Високо оцінюючи діяльність міжнародних, регіональних та місцевих НУО, слід констатувати, що у сучасному світі протидіяти торгівлі людьми неможлива без тісної співпраці між країнами та їх правоохоронними органами. Беручи до уваги важливість міждержавного співробітництва в такій сфері, виділимо основні напрями і форми такої співпраці: розвиток нормативно-правової бази співробітництва щодо боротьби з торгівлею людьми; гармонізація національного та міжнародного законодавства у цій галузі; здійснення узгоджених заходів для виконання положень конвенцій ООН, інших міжнародних договорів, спрямованих на протидію та боротьбу з торгівлею людьми; аналіз стану і динаміки злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми, та результатів боротьби з нею; удосконалення механізмів взаємодії правоохоронних органів, органів прикордонного та міграційного контролю, соціального забезпечення, охорони здоров'я та освіти, неурядових та інших організацій для вжиття узгоджених заходів щодо протидії торгівлі людьми, особливо це стосується жінок та дітей; створення єдиної бази даних щодо транснаціональних злочинних груп, їхніх лідерів, юридичних та фізичних осіб, причетних до торгівлі людьми, а також про зниклих осіб, які, ймовірно, стали жертвами торгівлі людьми; вжиття заходів щодо забезпечення ефективного захисту жертв торгівлі людьми і навіть їх реабілітації тощо [10; 11].

Для вирішення проблеми торгівлі людьми необхідна координація всіх сил у глобальному масштабі, оскільки це проблема комплексного характеру, яка поєднує економічні, соціальні, політичні, духовні, культурні та інші фактори.

Висновки. Міжнародні організації та уряди різних країн активно працюють над створенням програм, політики, нових законів та механізмів, що спрямовані на протидію цьому явищу.

8. Міграційне право України : підручник / С.М. Гусаров, А.Т. Комзюк, О.Ю. Салманова та ін. Харків : Дім реклами, 2016. 296 с.

9. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий резолюцією 5/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20995_791#Text (дата звернення 20.05.2024).

10. Швець Д. В. Ризики торгівлі людьми в контексті війни Росії проти України. Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : ХНУВС, 2022. С. 13–14. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/6e35fd9e-daaa-4000-bcd6-1d0f68f15a23> (дата звернення 20.05.2024).

11. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 543 с.

References

1. Markiv, N. (2023). Ukrainska politsiia – proty torhivli liudmy: skilky sprav rozkryto vid pochatku povnomasshtabky [Ukrainian police – against human trafficking: how many cases have been solved from the beginning full-scale]. *Vechirniy Kyiv*. Retrieved from <https://vechirniy.kyiv.ua/news/91863/> [in Ukrainian].

2. Chyhryn, O. (2023). Suchasne rabstvo: yak povnomasshtabna viina vplynula na torhivliu liudmy v Ukraini [Modern Slavery: How Full-Scale War Affected Human Trafficking in Ukraine]. *Ukrainska pravda*. Retrieved from https://www.pravda.com.ua/archives/date_04042023/ [in Ukrainian].

3. Derzhavna dopovid «Pro stan realizatsii derzhavnoi polityky u sferi protydii torhivli liudmy ta stan dotrymanna Ukrainoiu mizhnarodnykh domovenosti u tsii sferi (za pidsumkamy 2019 roku)» [On the state of implementation of state policy in the field of combating human trafficking and the state of Ukraine's compliance with international agreements in this field (according to the results of 2019)]. Retrieved from <https://dismp.gov.ua/dopovid-i2015/> [in Ukrainian].

4. Kalko, I.R. (2021). Poperedzhennia torhivli liudmy v konteksti bezpekovosti rynku pratsi [Prevention of human trafficking in the context of labor market security]. *Visnyk studentskoho naukovohto tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa*. - *Bulletin of the student scientific society of Donetsk National University named after Vasyl Stus*, Vol.13. Part 1, 20-25 [in Ukrainian].

5. Andrushko, A.V. (2020). Suchasnyi stan i kliuchovi tendentsii torhivli liudmy v Ukraini [Current state and key trends in human trafficking in Ukraine.]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho - Scientific notes of TNU named after VI Vernadsky*, Vol. 31 (70), Part 3, 7–15 [in Ukrainian].

6. Shynkarenko, I. I., Chernyshenko, O. Ye.(2018) Suchasni problemy protydii torhivli liudmy v Ukraini [Modern problems of combating human trafficking in Ukraine] . Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy : *tezy dop. mizhnar. nauk.- prakt. konf.- Abstracts of reports by the participants of the International Scientific and Practical Conference*. Ukraine, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav ; 213-217 [in Ukrainian].

7. Trafficking in persons: IOM UKRAINE caseload (January-December 2023) Retrieved from: https://stoptrafficking.org/themes/single_front_page/mom/statistics-ptl-en.pdf [in English].

8. Husarov, S.M. (2016). Migrantsiine pravo Ukrainy [Migration law of Ukraine]. *Pidruchnyk. MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. — Kharkiv : Dim reklamy, 2016. 296 s.* Retrieved from: https://e-pidruchniki.com/content/1929_2_torgivlya_ludmi_yak_proyav_nelegalnoi_migracii.html# [in Ukrainian].

9. Protokol pro poperedzhennia i prypynennia torhivli liudmy, osoblyvo zhinkamy i ditmy, i pokarannia za nei, shcho dopovniuie Konventsiiu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti [Protocol to Prevent and Suppress Trafficking in Persons, Especially Women and Children, and to Punish It, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime], pryiniaty rezoliutsiieiu 5/25 Heneralnoi Asamblei vid 15.11.2000 r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text [in Ukrainian].

10. Shvets, D. V.(2022) Ryzyky torhivli liudmy v konteksti viiny Rosii proty Ukrainy [Risks of human trafficking in the context of Russia's war against Ukraine]. Protydiia kiberzlochynnosti ta torhivli liudmy : *zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf.- coll. materials of the International science and practice conf*, 13–14. Retrieved from: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12963> [in Ukrainian].

11. Berezhnyuk I. G. Customs regulation of Ukraine: national and international aspects: monograph. Dnipropetrovsk: Academy of the Customs Service of Ukraine, 2009. 543 p.